

6. Хто складає промови для українських президентів? EtCetera. URL: <https://uk.etcetera.media/derzhavnysufler-hto-skladaye-promovi-dlyaukrayinskih-prezidentiv.html> (дата звернення: 30.04.2020).

Микола Тупчієнко
ORCID: 0000-0001-9704-2239

ДОКУМЕНТАЦІЙНА СКЛАДОВА АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

DOCUMENTARY COMPONENT OF ARCHAEOLOGICAL RESEARCH

Однією з найважливіших ознак сучасності є потреба в максимальному документуванні діяльності людей практично у всіх сферах соціального, професійного, культурного та навіть особистого життя. Чи не найретельнішого документування вимагають наукові дослідження, оскільки це допомагає простежити шлях наукового пошуку, уникати помилок попередніх досліджень, акумулювати зусилля кількох дослідників чи інституцій у вирішенні певної наукової проблеми. Археологія не є винятком з цього правила. Більше того, специфіка археологічних польових досліджень – розкопок, передбачає здебільшого фактичне руйнування археологічного об'єкта. У результаті розкопок археологічний об'єкт трансформується із матеріальної форми буття в інформаційну. Останнє власне і забезпечує детальне документування усіх етапів і процесів археологічного дослідження, робить кардинально відмінними археологічні розкопки від скарбощукацтва. Саме документування процесу дослідження робить його самоцінним, виносить його на перше місце по значущості навіть порівняно із виявленими під час досліджень артефактами. Більше того, у процесі складання документаційної інформації археологічних досліджень відбувається реалізація археології як джерелознавчої науки, яка забезпечує перетворення археологічного джерела в історичне шляхом вербалізації інформації про археологічний об'єкт.

Як не дивно, але документаційній складовій археологічних досліджень практично не приділялися наукові праці. Окремим питанням ведення польової документації відводилося місце в радянських посібниках по польовій археології (Авдусин (1991)), сучасних російських посібниках (Блаватский (1998), Н. С. Каменецкий, Б. Н. Маршак, Я. А. Шер (1998)). Серед українських розробок варто згадати «Методические рекомендации по исследованию курганных памятников» 1986 р., укладачами яких стали М. О. Чмихов, Ю. О. Шилов та П. Л. Корнієнко. Автори і, в першу чергу, П. Корнієнко приділяють значну увагу уніфікації вимог до оформлення польових креслень, їх максимальної графічної

інформаційної повноти, уніфікації умовних позначень на основі прийнятих в картографії.

Основними видами археологічних досліджень є такі: 1) розвідки (включно з інвентаризацією та експертизою земельних ділянок, що відводяться під господарську діяльність), метою яких є виявлення та облік об'єктів археології; 2) археологічні розкопки (охоронні та планові), метою яких є повне дослідження археологічного об'єкта. Кожен із цих видів досліджень вимагає свого документального супроводу, який має не лише спільні, а й відмінні риси та складові. Зупинимося на документальній складовій саме археологічних розкопок як найбільш руйнівної для об'єкта форми дослідження. Зосередимося лише на питаннях власне документального супроводу наукового дослідження і опустимо такі питання, як кадрова та фінансова складова роботи археологічної експедиції.

Будь-які археологічні дослідження включають три основні етапи, які передбачають документальний супровід: 1) організаційно-дозвільний; 2) польовий; 3) звітний.

Перший етап – польовий, передбачає отримання дозвільних документів на проведення археологічних досліджень – відкритого листа (4 форми), що надається польовим комітетом ІА НАНУ та дозволу Міністерства культури. Передумовою отримання цих документів є лист-заявка від установи на ім'я директора Інституту археології, в якій працює дослідник (форма довільна). У випадку, якщо дослідник вперше має отримати Відкритий Лист, до листа-заявки додаються рекомендації трьох археологів із досвідом самостійних археологічних досліджень. Форми відкритих листів усталені й передбачають такі елементи: форма листа, ПІБ дослідника, фото, напрямок робіт, тип об'єкта, адреса, терміни виконання робіт, використання спеціальної техніки (металошукальної, геофізичної тощо), підпис директора ІА НАНУ та печатка. Форма дозволу Міністерства культури також усталена і певною мірою дублює інформацію Відкритого Листа. Відмінними є реквізити самого Міністерства та його очільника. Передбачається обов'язкова реєстрація дозвільних документів у місцевих органах влади.

Другий етап – власне польові розкопки, передбачають формування цілого комплексу документів, які включають такі групи: 1) картографічні (мапи, плани, схеми); 2) графічні (польові креслення та замальовки); 3) фотографічні матеріали та відеозаписи; 4) текстові (польовий щоденник, книга обліку знахідок, книга обліку антропологічного матеріалу, журнал обліку фото- та відеоматеріалу).

Картографічні матеріали передбачають використання вже існуючих мап різних років видання та масштабів. Водночас складання планів і схем розташування об'єктів археології або їх елементів передбачає авторське їх виконання з урахування масштабу зображення.

Графічні документи – польові креслення та замальовки виконуються на міліметровому папері у відповідному масштабуванні з паралельним або подальшим відбілюванням на кальці.

Традиційно ведення польового щоденника велось від руки, простим олівцем

з викладанням інформації відповідно до календарного плану. Сучасність вимагає внесення змін технічного характеру, які передбачають використання шарикових ручок, аудіо- та/або відеозаписів ведення щоденника. А це означає включення до польової документації фото-відео- та електронних документів.

Фотофіксація протягом ХХ ст. відбувалася на негативах чорно-білих плівках та відтворювалася у чорно-білій фотокартці, оскільки кольорова фотокартка була низької якості, втрачала та викривляла кольори. Хоча у робочому варіанті допускалося використання миттєвих фотокарток полароїда, які долучалися до щоденника. Відбувалася фотофіксація і на кольоровій слайдній плівці, яка дозволяла використовувати відзняту інформацію у наукових публікаціях та лекціях. Але паралельно обов'язковою була фотофіксація на чорно-білому негативі. Сучасні цифрові фотоапарати та телефони з фотоапаратами знімають цю проблему, переводячи фотофіксацію у цифрову форму.

Щодо журналу фіксації знахідок, то він представляв собою «амбарний журнал», адаптований до зазначених потреб. Його таблиця включає графі, аналогічні музейній книзі надходжень, тобто: назва, матеріал, місцезнаходження, кількість, опис форми, стан збереженості. Знову ж таки в умовах комп'ютеризації допускається ведення журналу у цифровій формі на базі Excel.

Рукописний характер носить також журнал фотофіксації. В умовах використання чорно-білих негативів в журналі фіксувалися назва об'єкта, № кадру, дата та час фотофіксації, ракурс за сторонами світу, експозиція. З переходом до цифрової технології на фотознімку автоматично фіксується дата та час фотозйомки, тому потреба в їх окремому виділенні відпадає, так само, як і дані експозиції.

Окремо ведуться також журнали збору остеологічного матеріалу (антропологічного та палеонтологічного), який фіксується в таблицях за комплексами і з зазначенням, розкопу (кургану), квадрату (поховання), шару (культурної приналежності), частин скелету тощо.

Врешті третій етап – звітний, передбачає підготовку комплексного документа – звіту за результатами археологічних розкопок. Власне підготовлений належним чином звіт і дозволяє археологічне джерело розглядати і використовувати як історичне, оскільки інформація про археологічний об'єкт у ньому остаточно вербалізується. Археологічний звіт включає титул, зміст, текстову частину, таблиці, мапи, фотокартки, малюнки, плани. На відміну від щоденника, вся текстова, графічна та фотоінформація подається по комплексах. До звіту додаються також результати антропологічних та остеологічних досліджень, а також акти приймання-передачі виявлених під час досліджень археологічних матеріалів до фондів музейної установи або фондів Інституту археології НАНУ. Паперовий варіант обов'язково дублюється у цифровій формі на СД – диску. Після рецензування звіт (з його цифровою копією) разом з польовою документацією передається до архіву Інституту Археології, до фондів обласного краєзнавчого музею або іншої музейної установи, що була пов'язана територіально з місцем проведення розкопок.

Таким чином, документаційна складова археологічних досліджень покликана забезпечити трансформацію археологічного об'єкта з матеріальної в інформаційну площину, з археологічного джерела в історичне. Документи, що формуються у процесі археологічних досліджень є комплексними і різноплановими. Вони включають текстові документи (рукописні і друковані, уніфіковані і довільні), таблиці, графічні і картографічні зображення, фотодокументи та фоно- і відео записи. Останні два десятиліття все повніше відбувається цифрування археологічної інформації під час розкопок та підготовки звіту. Археологи у своїх дослідженнях послуговуються досягненнями різних наук, у тому числі й картографії, металографії, геофізики, спектрографії тощо, залучаючи їх символи та знаки для кодування інформації, але специфічного археологічного документа з притаманним лише археології способом кодування інформації створено не було.

Джерела та література

1. Авдусин Д. А. Полевая археология СССР. М., 1991. 123 с.
2. Археология и методы исторических реконструкций. К.: Наук. думка, 2005. 156 с.
3. Блаватский В. Д. Методика полевых археологических исследований. М., 1998. 259 с.
4. Каменецкий Н. С., Маршак Б. Н. А. Методика полевых исследований. М., 1998. 169 с.
5. Чмыхов М. А., Шилов Ю. А. та Корниенко П. Л. *Методические рекомендации по исследованию курганных памятников* (для студентов исторического факультета). К., КГУ, 1986 р. 80 с.

Тетяна Гончарова
ORCID: 0000-0001-8062-2560

ВИСТАВКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ

EXHIBITION ACTIVITIES OF THE STATE ARCHIVES OF KIROVOGRAD REGION

Поряд із збереженням документів Національного архівного фонду України одним з головних завдань державних архівних установ, зокрема, Державного архіву Кіровоградської області є популяризація роботи з різноманітними історичними документами, що зберігає архів. Подібна популяризація дозволяє залучати до самостійного вивчення документів фахівців та ентузіастів, а також громадян, які шукають певну інформацію, що має для них конкретну цінність.